

BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL POLİTİKA FORUMU

**TÜRKİYE'DE ÇOCUK BAKIM HİZMETLERİNİN YAYGINLAŞTIRILMASINA
YÖNELİK BİR ÖNERİ: MAHALLE KREŞLERİ**

Mart 2009

GİRİŞ¹

Türkiye’de çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliği bu raporun temel çıkış noktalarından birini oluşturmaktadır. Bu raporda da aktarmaya çalışacağımız gibi, Türkiye’de çocuk bakımı alanında yeterli kurumsallaşmadan söz etmek mümkün görünmemektedir.² Okul öncesi yaş grubunda bulunan çocukların bakımı, bir kamu sorumluluğu olarak ele alınmaktan ziyade aile ve akrabalar ve özellikle de kadınlar tarafından üstlenilen bir yükümlülüktür. Kamu tarafından sağlanan çocuk bakım hizmetleri son derece yetersiz iken, özel sektör tarafından sağlanan hizmetler de sosyo-ekonomik anlamda çok sınırlı bir kesimin erişebileceği niteliktedir. Ayrıca, Türkiye’de çocuk bakımı ve erken çocukluk eğitimi hizmetlerine erişim oranlarına bakıldığında, bölgeler arası eşitsizlik çarpıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuk bakım ve eğitim hizmetlerinde görülen bu durum, gerek toplumsal cinsiyet bağlamında gerek daha genel anlamda sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin yeniden üretimini birlikte getirmektedir. Bu bağlamda yerel yönetimlerce açılacak, ancak finansmanın ve asgari kriterlerinin ulusal politika ile belirleneceği ücretsiz mahalle kreşlerinin, çocuk bakımı hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik önemli katkıları olabileceğini düşünüyoruz.

Türkiye’de kamu tarafından ucuz/ücretsiz ve nitelikli bakım hizmeti sağlanmasına yönelik talepler, birçok kadın örgütü ve sendika tarafından dile getirilmektedir. Mart 2009 yerel seçimleri öncesinde kadın örgütleri, “kadın odaklı” yerel politikalar ve “toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleştirme” konusundaki taleplerini de daha kuvvetli vurgulamaya başladılar. Bu talepler arasında yerel yönetimlerin, çocuk, yaşlı ve engelli bakım hizmetleri

¹ Bu araştırma Açık Toplum Vakfı’nın desteği ile kamuoyuna sunulmuştur. Araştırmamıza katkılarından dolayı KEDV’ye, Beyoğlu ve Kadıköy Belediyeleri’ne; raporumuza katkılarından dolayı da Abdullah Karatay’a teşekkür ederiz.

² Türkiye’de sadece çocuklar için değil aynı zamanda yaşlılar ve engelliler için de bakım hizmetlerinin kurumsallaşmasındaki yetersizliği vurgulayan ve sosyal bakımı, aile içinde ve kadınlarca üstlenilmesi gereken bir yükümlülük olarak kurgulayan hakim zihniyete işaret eden bazı kaynaklar için bakınız, Ecevit, 2008; DPT, 2001:64.

konusunda sorumluluk alması ve hizmetlerin mahalle ölçeğinde odaklanması gerektiğini savunan görüşler de bulunuyor.³ Yerel yönetimlerin bakım hizmetleri ile ilgili sorumluluğunu vurgulayan bu toplumsal talep ile birlikte düşünüldüğünde, bu raporda önerdiğimiz ücretsiz mahalle kreşleri modelinin vakitlice olduğunu düşünüyoruz. Ancak belirtmemiz gerekir ki bu raporu Mart 2009 seçimleri öncesinde gündeme getirebilmek adına, çalışmayı kısıtlı bir zaman içinde tamamlamak durumunda kaldık. Dolayısı ile burada kapsamlı bir araştırma ve detaylandırılmış bir model önerisi sunmaktan ziyade, konunun önemine dikkat çekmeyi ve mahalle kreşleri modelinde örgütlenebilecek bakım hizmetleri ile ilgili ilk tespitleri ortaya koymayı amaçlıyoruz.

Ücretsiz mahalle kreşlerinin önemini ve potansiyel katkılarını şu şekilde özetleyebiliriz:

-Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadınlar açısından önemi:

Türkiye’de toplumsal cinsiyet temelli şekillenen iş bölümü çerçevesinde, bakım sorumluluğunun en çok kadınlar ve kız çocukları tarafından üstlenildiği düşünüldüğünde, mahalle kreşleri , kadınlar ve kız çocukları üzerindeki bakım yükünün kısmen de olsa azaltılması yönünde bir katkı sağlayacaktır.

-Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler açısından önemi:

³ Örneğin, Ka-Der tarafından yayınlanan iki rapor (Alkan, A. (2006). *Belediye Kadınlara da Hizmet Eder*, ve Tokman, Y.L. ve Kendirci, S. (2006). *Yerel Yönetimlere İlişkin Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Kadınlara Yer Açmak*) yerel yönetimler, kadın odaklı politikalar ve bakım hizmetleri ile ilgili görüşler içeriyor. (Ecevit, 2008: 204-205), “kurumsal bakım hizmetlerinin bölgesel ve yerel özelliklere uygun yenilikçi modellerle güçlendirilmesi” ve “yerel yönetimlerin, çocuk ve yaşlı bakım hizmetlerinde daha çok sorumluluk üstlenmesi” gerektiğini vurguluyor.

Türkiye’de çocuk bakım hizmetleri ve daha genel anlamda erken çocukluk hizmetlerine erişimin, ekonomik, sosyal ve bölgeler arası eşitsizlikler ile derin bağı göz önüne alındığında, mahalleler bazında *ücretsiz* kreşlerin yaygınlaştırılması, halihazırda bu hizmetlere erişimi olmayan kesimlerin hizmete erişimini kolaylaştıracak ve böylelikle çocuk hizmetleri konusunda toplumsal eşitliğin sağlanması açısından sınırlı ama önemli bir katkı sağlayacaktır.

-Çocuk gelişimi ve çocuk yoksulluğu açısından önemi

Bilindiği ve bu raporda da vurgulayacağımız üzere, erken dönemde çocuk bakım ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği, çocukların bilişsel ve sosyal gelişimini olumsuz etkilemekte ve yoksulluk bu hizmetlere erişimin önünde engel teşkil eden bir unsur olarak önemli bir rol oynamaktadır. Ücretsiz mahalle kreşleri ile çocuk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması, yoksulluk ve toplumsal eşitsizliklerin, çocuk refahı ve gelişimi açısından doğurduğu olumsuz sonuçları kısmen azaltmak açısından önemli bir rol oynayabilir.

Bu husus, Türkiye gibi çocuk yoksulluk oranının yüksek olduğu bir ülkede (% 25), göz ardı edilemeyecek bir öneme sahip. Bu bağlamda, mahalle kreşlerini, evrensel olarak yaygınlaştırılması gereken bir model olarak düşünmekle birlikte, sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlı bölgelere öncelik verilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

-Kadınların çalışma yaşamına katılımı ve “Aile ile Çalışma Hayatının Uzlaştırılması” Politikaları açısından önemi:

Bilindiği üzere Türkiye’de kadınların çalışma yaşamına katılmasının önündeki en temel engellerden biri, kurumsal bakım hizmetlerinin yetersizliğidir.

Ücretsiz mahalle kreşleri ile çocuk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması, çalışma yaşamına katılmak isteyen kadınlar açısından teşvik edici bir unsur olacaktır. Çocuk bakım hizmetlerinin bu şekilde yaygınlaştırılması, aynı zamanda, bu raporda değineceğimiz ve Avrupa Birliği ülkelerinde tartışıldığı üzere “Aile ve Çalışma Hayatının Uzlaştırılması” politikalarına da hizmet edecektir.

Ancak belirtmemiz gerekir ki, ücretsiz mahalle kreşlerinin, emek piyasasında yer alsın ya da almasın, tüm kadınlar ve genelde bakmakla yükümlü çocukları bulunan tüm bireyler için bir sosyal hak olarak ele alınması gerektiğini düşünüyoruz. Ayrıca, çocuk bakım hizmetlerinin, sadece istihdam odaklı düşünülmesi ve bakım hizmetlerinden yararlanma hakkının istihdama katılım önkoşuluna bağlanmasının doğurabileceği sakıncaları, uluslararası literatür ve farklı ülke deneyimleri bağlamında yapacağımız tartışmada ele alacağız.

Bu raporun birinci bölümü, çocuk bakım hizmetleri alanındaki politikalar ve uygulamalara yönelik uluslararası literatür taramasına dayanıyor. Özellikle Avrupa Birliği ülkelerindeki çocuk bakım hizmetleri alanındaki farklı uygulamalara ve mahalle kreşleri modelinin yerine değiniyoruz. Bu bölümdeki amaçlarımızdan biri, farklı politika ve uygulama değerlendirmelerine dayanarak, mahalle kreşleri modelinin somut olarak nasıl şekillenebileceği konusunda yol gösterici olabilecek birtakım uyarı noktalarını ortaya koymak.

Raporun ikinci bölümünde, Türkiye’de çocuk bakım hizmetleri ve ilintili olarak erken çocukluk eğitim hizmetlerine dair genel durumu aktarmaya çalışacağız. Konu ile ilgili araştırma raporları, resmi kurum istatistikleri ve İstanbul belediyelerinden edindiğimiz bilgilerden yola çıkarak, daha önce de ortaya konmuş birkaç temel unsuru vurgulamak

istiyoruz. Türkiye’de devlet bütçesinden çocuk bakım ve erken çocukluk eğitim hizmetlerine ayrılan kaynaklar sınırlıdır. Kurum ve hizmetlerden yararlanan çocuk sayıları, nüfusa oranla ve başka ülke istatikleri ile karşılaştırmalı olarak düşünüldüğünde, son derece düşüktür. Özel kurumların ücretleri göz önüne alındığında, kamu dışında sunulan hizmetlere erişim ancak sosyo-ekonomik anlamda çok sınırlı bir kesim için mümkündür. Hizmetlere erişim oranlarına bakıldığında bölgeler arası eşitsizlikler çarpıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Raporun üçüncü kısmında amacımız, çeşitli kurumlarla yaptığımız görüşmelere dayanarak mahalle kreşlerine örnek teşkil edebilecek İstanbul’daki mevcut uygulamalara değinmek. Raporun sonuç bölümü ise mahalle kreşleri aracılığı ile çocuk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve yerel yönetimlerin bu konuda sorumluluk almasının önemini tekrar vurguluyor ve bu yönde oluşturulacak politika önerilerinde dikkat edilmesi gereken hususların altını çiziyor.

1. BÖLÜM

ÇOCUK BAKIMINDA ULUSLARARASI POLİTİKALAR VE UYGULAMALAR

Bu bölümde Türkiye’de çocuk bakımına yönelik hizmetlerin geliştirilmesinde yol gösterici olabilecek başlıca uluslararası politikalar ile uygulamalara yer verilmektedir. Bu amaçla değerlendirmede özellikle de AB ülkelerine ağırlık verilirken, öncelikle erken çocukluk hizmetlerinin gelişiminde rol oynayan başlıca faktörlere ve amaçlara değinilmekte. Erken çocukluk hizmetlerine yol açan faktörler ile amaçların gösterdiği çeşitliliğe paralel olarak alandaki uygulamalar da çeşitlilik arz etmektedir. Bu nedenle değerlendirmenin ikinci kısmında farklı ülkelerden örneklere genel hatlarıyla işaret edilmekte. Bölüm, söz konusu hedefler ve uygulamalardan hareketle çıkarılabilecek bir takım uyarı noktaları ile son bulmakta.

Erken çocukluk hizmetlerinin gelişiminde rol oynayan faktörler

Özellikle 1970’lerden itibaren ekonomide hizmet sektörünün gelişmesiyle birlikte kadınların emek piyasasına katılımında gitgide artan oranlarda bir yükselme gözlenmiştir. Aile yapısı ve doğurganlık eğilimlerine tesir eden bu gelişmeye artan toplumsal hareketliliğin eklenmesiyle birlikte çocuk bakımında akrabalığa dayalı geleneksel dayanışma mekanizmaları gittikçe daha fazla yetersiz kalmış ve çocuk bakımına yönelik formel bakım hizmetlerine duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu nedenle, refah devleti politikalarının nice alanda zayıfladığı son otuz yıllık süreçte birçok Avrupa ülkesinde sosyal bakım hizmetlerinin aksine arttığı görülmektedir (Pfau-Effinger, 2005). Geliştirilen çocuk bakım hizmetleri ise kadın istihdam oranlarının söz konusu dönemde devam eden artışına katkıda bulunmuştur. Bu oran 2006 itibariyle AB-15’te ortalama yüzde 58,5 değerine ulaşmıştır. Raporun 3. bölümünde özetleneceği üzere, çocuk bakım hizmetlerinin oldukça sınırlı olduğu Türkiye’de ise kadın istihdam oranı dönem içinde azalan bir eğilim göstererek aynı sene yüzde 23,8’e düşmüştür (OECD, 2007b).

İstihdam ile bakım sorumlulukları arasındaki bu ilişki son dönemde “aile ile çalışma hayatının uzlaştırılmasını” amaçlayan politikalara yol açmıştır. Bu alandaki politikalar bir yandan çocuk sahibi kadınların emek piyasasına katılımını ve kariyer gelişimini desteklemeyi amaçlamaktadır. Diğer yandan başta çocuk bakımı olmak üzere ev içi sorumlulukların eşler arasında eşit bir şekilde paylaşılmasını ve çalışma hayatında kadınlarla erkekler için fırsat eşitliğinin sağlanmasını desteklemekte, böylelikle toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle mücadelede rol oynayabilmektedir. Bu doğrultuda kullanılan politika araçları arasında şunlar görülmektedir: i) istihdam temelli araçlar (ücretli ve ücretsiz doğum/ebeveyn izinleri, çalışma saatlerinin azaltılması, esnek çalışma, ev eksenli çalışma), ii) finansal araçlar (çocuk yardımı, bakım masraflarını sübvans etmek üzere ebeveynlere yönelik nakit transferleri ve/veya vergi kolaylıkları, bakım hizmeti sunan kurumlara sermaye hibeleri, bakım hizmetlerinin ve yapılan sermaye yatırımlarının vergiden düşürülmesi) ve iii) hizmet temelli araçlar (kreş, emzirme odası, yuva gibi bakım hizmetlerinin ve olanaklarının sunulması). Birçok AB ülkesinde bu araçlar genellikle bir arada kullanılmaktadır; bu nedenle çocuk bakım hizmetlerine ilişkin göstergeler değerlendirilirken mevcut çeşitli araçların etkilerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (OECD, 2006).

Çocuk bakımına ilişkin politikalar, Avrupa’da görülen belirli demografik eğilimlerle ilişkili olarak da gelişebilmektedir. Doğurganlık oranlarının düşmesi ve nüfusun yaşlanması gibi eğilimler emek arzının sürdürülebilirliği konusunda endişelere yol açmakta ve hükümetleri aileleri çocuk yapmaya teşvik etmeye ve aile ile iş hayatının yukarıda belirtildiği şekilde uzlaştırılmasını sağlamak üzere çaba sarf etmeye yöneltmektedir. Böylelikle istihdam, nüfus, aile ve çocuk politikaları iç içe geçebilmektedir.

Hükümetleri erken çocukluk hizmetlerine yatırım yapmaya iten bir diğer demografik faktör ise uluslararası göçtür. Göçmen aileler gerek ebeveynlerin güvenceli iş bulmada karşılaştıkları zorluklar, gerekse çocukların ev sahibi ülkenin resmi dilini bilmediği durumlar

nedeniyle daha fazla risk ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bu noktada erken çocukluk programları, hem ebeveynlerin emek piyasasına katılımını kolaylaştırmakta, hem de göçmen çocukların dilsel ve sosyal gelişimlerini desteklemekte, böylelikle erken çocukluk döneminden itibaren sosyo-ekonomik ve linguistik-kültürel dezavantajların önüne geçmeyi hedeflemektedir (OECD, 2006).

Dolayısıyla çocuk yoksulluğu ile mücadele, erken çocukluk politikalarının ardındaki önemli amaçlardan biri olarak belirlemektedir. Çocuk yoksulluğunu tetikleyen faktörler arasında ebeveynin işsiz oluşu ya da güvencesiz, kötü şartlarda çalışması, gelir eşitsizlikleri ve genelde sosyal hakların, özelde çocuk bakım hizmetlerinin yetersiz oluşu gibi nedenler önemli bir yere sahiptir. Örneğin bakım yükümlülükleri daha önce de belirtildiği gibi kadınların çalışmasının önünde engel oluşturmakta, işsizlik veyahut yarı zamanlı ve/veya güvencesiz işlerde çalışılması özellikle de bekar anneler ve çocukları için yoksulluğu katmerlendirmektedir. Oysa yoksulluk en ağır ve uzun süreli etkisini özellikle temel becerilerin elde edildiği çocukluk döneminde göstermektedir: Beslenme, bakım ve eğitim alanında görülen yetersiz koşullar, çocukların bilişsel ve sosyal gelişiminde önemli sorunlara yol açmakta ve toplumsal eşitsizliklerin kuşaklar boyunca aktarılmasına hizmet etmektedir. Nitekim uluslararası çalışmalar da düşük gelirli ailelerin çocuklarının, yüksek gelirli ailelerin çocuklarıyla farklı imkanlara sahip ortamlarda büyümeleri sonucunda aynı seviyede beceri ve entelektüel kapasite geliştirme olasılığının istatistiksel olarak düşük olduğunu göstermektedir (OECD, 2006: 34-5).

Ayrıca toplumsal cinsiyet değerlerine ve aile içindeki gelir dağılımına bağlı olarak yoksulluğun çocuklar arasında da cinsiyete göre farklı şekillerde tezahür ettiği bilinmektedir. Bu eşitsizlikler özellikle çocuk hastalık ve ölüm oranlarına yansımaktadır (Sen, 1992). Bakım konusunda ise yoksul ailelerde büyük kız çocuklarının küçük kardeşlerine bakmak durumunda kaldığı, bu nedenle de okula gidemediği durumlar Türkiye’de de

gözlemlenmektedir (Özby, 1994). Yoksulluk ve sosyal eşitsizlik gibi sorunların yanı sıra, daha önceden de belirtildiği üzere erken çocukluk hizmetlerinin genel olarak çocukların okul öncesinde bilişsel ve sosyal gelişimini destekleyen bir işlev gördüğü de bilinmektedir.

Sonuç itibariyle erken çocukluk hizmetleri, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama, çalışma hayatının ihtiyaçlarını karşılama, demografik eğilimlerle baş etme, yoksullukla mücadele etme ve çocuk gelişimini desteklemek gibi çeşitli amaçlara dayandırılmaktadır.

Çocuk bakım hizmetlerinde Avrupa’da mevcut durum

Yukarıda sözü edilen ihtiyaçlar ve buna karşılık mevcut kurumsal yetersizlik sonucunda 2002 Barselona Zirvesi’nde Avrupa Birliği çocuk bakım hizmetlerinde üye devletlerce 2010 itibariyle ulaşılması amaçlanan başlıca iki hedef belirlemiştir. Buna göre üç yaşından küçük çocukların en az yüzde 33’ünün, 3 yaş ile üye ülkedeki zorunlu okula başlama yaşı arasındaki çocukların ise en az yüzde 90’ının erken çocukluk hizmetlerine erişiminin sağlanması amaçlanmaktadır (EU, 2008). Uygulamada ise üye devletler arasında bakım hizmetleri alanında önemli farklılıklar görülmekte ve ülkelerin özellikle üç yaş altı çocuklar açısından hedefin oldukça gerisinde kaldığı gözlenmektedir.

Avrupa’da 0-3 yaş grubu çocuklara yönelik formel bakım hizmetlerinin en gelişmiş olduğu ülkeler arasında, yüzde 40’ın üzerindeki kapsama oranlarıyla Danimarka, İsveç ve Hollanda, ardından yüzde 30 ve üzeri oranlarla Finlandiya ve Fransa gelmektedir. AB’ye üye Orta ve Güney Avrupa ülkelerinde ise oranlar çok daha düşük seviyelerde seyretmekte ancak yine de AB-25 ortalaması yaklaşık yüzde 27’ye tekabül etmektedir. Dolayısıyla birkaç istisna dışında AB ülkelerinde çocuk bakımına ilişkin geleneksel görüşlerin hala güçlü olduğunu, belirtilen yaş aralığındaki çocukların bakımında sorumluluğun çokça aileye terk edildiğini söylemek mümkün görünmektedir. Özellikle de bu yaş grubuna dahil çocuk sahibi kadınların istihdam oranının mevcut bakım hizmetlerinden daha fazla olması, çalışan kadınların ya

akraba dayanışması gibi enformel bakım çözümlerine başvurduğunu ya da kısa zamanlı çalışmak durumunda kaldığını düşündürmektedir. (EC, 2008; EU, 2008) Öte yandan özellikle de Kuzey Avrupa ülkelerinde görüldüğü şekliyle uzun süreli ve ücretli ebeveyn izinlerinin bu yaş grubu çocukların bakımında önemli bir rol oynadığı da unutulmamalıdır (OECD, 2007a).

3-6 yaş grubuna yönelik hizmetlerde ise neredeyse evrensel ölçüde erişim imkanları görünmektedir. Birçok ülke, en az iki sene ücretsiz, kamu tarafından finanse edilen okul öncesi eğitim programlarına yer vermektedir; ayrıca çoğu ülkede bu hizmet çocuklar için yasal bir hak olarak tanınmaktadır. Dolayısıyla söz konusu yaş grubu için ilgili hizmetlere erişim oranları, bakım hizmetlerine erken çocukluk eğitiminin yaygın kapsamının da eklenmesiyle birlikte birçok üye ülkede yüzde 90'ın üzerinde görülmektedir; AB-25 ortalaması ise yaklaşık yüzde 85 oranlarında seyretmektedir (OECD 2007a; EU, 2008).

Ancak bu rakamların söz konusu çocuk bakım hizmetlerinin haftalık ve günlük sürelerini hesaba katmadığını belirtmekte fayda var. Hizmet süreleri ülkeler arasında oldukça fazla çeşitlilik göstermekte; ayrıca birçok ülkede her iki yaş grubuna da yönelik hizmetlerin sadece yarı zamanlı olarak sunulduğu görülebilmektedir. Dolayısıyla aileler, özellikle de çalışan ebeveynler, çocuk bakım ihtiyacını karşılayabilmek için birden fazla formel ve enformel erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetine başvurmak durumunda kalabilmektedir (OECD, 2007a). Ancak bakım sorununa daha önceden ortaya konulan amaç ve ilkeler doğrultusunda bir çözüm sunulabilmesi için hizmetlerin, hem ebeveynlerin çalışma saatleri hem de çocuğun (başka) bir eğitim programına katılımı halinde okul çıkış saatleri ve tatiller dikkate alınarak tasarlanması gerekmektedir.

Çocuk bakımına yönelik hizmetlerin sağlanmasında başvuru yapıları da çeşitlilik arz etmektedir. 0-3 yaş grubu çocuklar için hizmet modelleri arasında genellikle kurum temelli kreş hizmetleri, aile temelli bakım modelleri ve 1-6 yaş arası çocukların bir arada bulunabildiği entegre merkezler görülmektedir. Bu hizmetler çoğunlukla ücretli olup,

masraflar sübvansiyonlarla desteklenmektedir. Bu noktada çocuk bakımı politikasına hakim olan anlayış, hizmetlerin biçimi kadar finansmanını da etkilemektedir. İstihdam temelli yaklaşımlarda hizmet için hedef kitlesi genellikle çalışan kadınlar olup, finansman konusunda korporatist bir çerçevede kamu, işveren ve çalışanların masrafları paylaşması gerektiği düşünülmektedir. Örneğin geçtiğimiz senelerde Hollanda’da okul sonrası bakım için de kullanılabilen ve gelir tespiti temelinde sağlanan çocuk yardımlarına işverenlerin üçte bir oranında katkıda bulunması zorunluluğu getirilmiştir (OECD, 2007a). Ancak hizmetten faydalanmak için çalışma şartının getirilmesi, hali hazırda işsiz olan ya da düzenli formel istihdamda yer almayan kişiler için sorun teşkil edebilmektedir (Wincott 2006).

Çocuk gelişimini temel alan yaklaşımlar ise hizmet sunumunda evrensel bir yaklaşım sergilemeye yatkın görünmekte, sunum ile finansman ise çokça merkezi ve yerel kamu otoriteleri tarafından sağlanmaktadır. Örneğin Finlandiya’da ebeveynin gelir durumu ya da emek piyasasındaki konumundan bağımsız olarak, okul öncesi çağıdaki tüm çocuklara ebeveyn izninin ardından (yani 1 yaş sonrasında) belediyelerce sağlanan gündüz bakımı için yasal hak tanınmaktadır. İsveç’te de benzer bir sistem görülmekte, ancak ebeveynin çalışıyor ya da okuyor olması şart koşulmaktadır. Bu hizmetler tam gün ve ücretlidir, ancak ücret önemli ölçüde kamu bütçesinden sübvansiyonla finanse edilmekte, ebeveynler gelir durumlarına göre masrafların Finlandiya’da yüzde 15, İsveç’te ise yüzde 9’dan daha azını ödemektedir (Bergman, 2004; OECD, 2006: 110).

Çocuk bakımı hizmetlerinin sunumunda bir diğer yaklaşım ise dezavantajlı grupların hedeflenmesi şeklinde görülmektedir. Örneğin İngiltere’de 2001 senesinden itibaren hükümet tarafından başlatılan Mahalle Kreşleri İnisiyatifi programı ile ülkenin en çok dezavantajlı yüzde 30’luk kesiminde mahallelerde çocuk bakım hizmetlerinin sağlanması amaçlanmış, 2006 itibarıyla 1000’in üzerinde çocuk merkezinde yaklaşık 838000 çocuğa hizmet verilmektedir. Merkezlerde 5 yaş öncesi çocuklar için okul öncesi eğitim ve bakım hizmetinin

yanı sıra sağlık ve aile desteği gibi alanlarda da hizmet verilmektedir. Kamu-özel-gönüllü sektörler arasında çeşitli ortaklıklara dayanan kreşler, çoğunlukla düşük ücretli olup, ülke genelinde standart bir ücret politikası ve hizmetlerden yararlanmada uygunluk kriteri görülmemektedir. Yine de sistemin önemli bir ihtiyacı karşıladığı gözlenmektedir (Sure Start, 2007).

Hizmet sunumu ile finansmanında izlenen farklı hedef ve modellere paralel olarak AB ülkelerinde kamu bütçesinden erken çocukluk hizmetlerine ayrılan paylar, ülkeler arasında önemli farklılıklar göstermektedir. Avrupa genelinde toplam çocuk bakımı masraflarının yüzde 66 ile 90 kadarı kamu bütçesinden karşılanmaktadır. Üye ülkeler arasında ise 0-6 yaş arası erken çocukluk hizmetlerine bütçeden ayrılan pay örneğin en yüksek oranların görüldüğü Danimarka'da yüzde 2, en düşük oranlara sahip ülkeler arasındaki İtalya'da ise yaklaşık binde 4 arasında değişmektedir. Ancak özellikle İtalya örneğinde harcamaların yıllara göre değişiklik gösterdiğini de belirtmek gerekiyor. Çocuk bakımı hizmetlerinin finansmanı ile Avrupa'da çoğunlukla bölgesel otoriteler ve belediyeler sorumlu olmaktadır; dolayısıyla erken çocukluk hizmetlerine yapılan yatırımlarda merkezden yapılan harcamalar ve yerel yönetimlere aktarılan transferler kadar yerel vergiler de dahil olmak üzere belediyelerin kendi bütçelerinden ayırdığı payların da önemli bir yere sahip olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca Avrupa Sosyal Fonu ve Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'nun çocuk bakım hizmetlerinde altyapı yatırımlarına destek olduğu da belirtilmelidir (EC 2008). Bu noktada OECD'nin, yalnızca düzenli kamu finansmanı ile söz konusu hizmetlerin erişilebilirliği ve kalitesinin güvenceye alınabileceğini gösteren araştırmaları önemli görünmektedir (OECD 2006).

Çocuk bakım hizmeti politikalarında dikkat edilmesi gereken birkaç nokta

Genel hatlarıyla özetlenen bu uygulamalardan çıkartılabilecek birtakım uyarı noktaları görünmektedir.

Öncelikle erken çocukluk hizmetlerinin çalışma hayatına ilişkin mülahazalarla sınırlı, kalması hem çalışmayan kesimi sistemin dışında bırakması hem de hali hazırda işsiz olan ya da düzenli formel istihdamda yer almayan kesime bakım hizmetlerine en çok ihtiyaç duyulan bir dönemde destek olunmaması nedeniyle önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu nedenle çocuk bakım hizmetlerinin kişilerin emek piyasasındaki konumlarından bağımsız olarak sunulması ve çocuk gelişimi ile toplumsal cinsiyet eşitliği temelindeki hedeflerin politikalarda öncelikli bir yere sahip olması elzem görünmektedir.

Ayrıca, Avrupa örneklerinde görülen politika çeşitliliğinin aksine Türkiye’de erken çocukluk hizmetlerinin son derece zayıf olmasıyla birlikte çocuk yardımı ve ücretli ebeveyn izni gibi araçların da neredeyse hiç mevcut olmadığı unutulmamalıdır. Çocuk bakımına yönelik transferler ve benzeri araçlar Avrupa’da ücretli bakım hizmetlerini sübvansede etmeye yardımcı olabiliyorken, Türkiye’de bu tür destekleyici mekanizmaların mevcut olmaması benzeri ücretli programları Türkiye için nispeten işlevsiz kılmaktadır.

Bu nedenle, çocuk bakımına yönelik hizmetlerin öncelikle evrensel ve ücretsiz sağlanması gerekmektedir. Ancak bu hedefin kısa vadede gerçekleştirilmesi mümkün olmadığı durumda, öncelikle yoksul mahallelerin hedeflenerek ücretsiz bakım hizmeti sağlanması seçeneğine dikkat çekilmelidir. Dezavantajlı bölgeler üzerinden hareket edilmesi, çocuk yoksulluğu ile mücadele hedefinde verimli bir yöntem olacağı gibi, ihtiyaç tespiti benzeri uygulamaların yol açabileceği damgalanma ve belirsizlik hallerine karşı da daha etkin bir yöntem olarak belirlemektedir (Wincott, 2006).

Bunların yanı sıra, erken çocukluk hizmetlerinde adem-i merkezleşmenin olası sakıncaları konusunda dikkatli olmak gerekmektedir. Adem-i merkezleşme ile yerel

ihtiyaçlara daha fazla duyarlı ve katılıma açık hizmetlerin sunulması kolaylaşabilmektedir. Ancak bir OECD çalışmasının da vurguladığı gibi, erken çocukluk hizmetlerinde yetki ve sorumlulukların yerele devredilmesi durumunda bölgeler arasında erişim ve kalite farkları da artmaya yatkındır. Bu riskte yoksul bölgelerin yerel vergi gelirlerinin düşük olmasının önemli bir rolü bulunmaktadır (OECD, 2006). Ayrıca Türkiye gibi belediyelerin yerel gelir kaynaklarının nispeten sınırlı olduğu örneklerde finansmanın esas olarak belediyelere bırakılması oldukça sorunlu görünmektedir. Bu nedenle erken çocukluk hizmetlerine yönelik politikaların ulusal düzeyde geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Yerelde verilecek hizmetlerin koordinasyonu ve denetlenmesi, asgari standart ve kriterlerin belirlenmesi, finansman gibi konularda merkezi otoritelerin sorumluluk alması gerekmektedir. Bu noktada araştırmalar, kamu finansmanının ailelere hizmet alımı için verilebilecek sübvansiyonlar yerine doğrudan hizmete yönelik olması bakım hizmetlerinin daha etkin, adil ve kaliteli bir şekilde sunulmasını sağlamakta olduğunu göstermektedir (OECD 2006).

2. BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ KURUM TEMELLİ ÇOCUK BAKIM VE EĞİTİM SİSTEMİNE GENEL BAKIŞ

Türkiye'de 0-6 yaş grubu çocuklara yönelik sunulan erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetleri çoğunlukla kurum temelli olup, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na (SHÇEK) bağlı kurumlar tarafından sunulmaktadır.

MEB'e Bağlı Olan Kurumlar:

- MEB Okul Öncesi Eğitim Genel Müdürlüğü'ne Bağlı Kurumlar:
 - Özel ya da Resmi Bağımsız Anaokulları: 3-6 yaş grubu çocuklara hizmet vermektedir ve çoğunlukla tam gündür.
 - Özel ya da Resmi Ana Sınıfları: 5-6 yaş grubu çocuklara hizmet vermektedir. Yaygın olarak devlet okulları bünyesinde olmak üzere, özel okullar bünyesinde de açılabilir.
- MEB Kız Teknik Eğitim Müdürlüğü'ne Bağlı Kurumlar:
 - Uygulama Anaokulları ve Anasınıfları: 3-6 yaş grubu çocuklara hizmet vermektedir. Çoğunlukla Kız Meslek Liselerindeki öğrencilerin öğretmenler denetiminde uygulama yaptığı birimlerdir.
- MEB Okul Öncesi Eğitim Genel Müdürlüğü'ne Bağlı Bakım ve Erken Çocukluk Eğitimi (EÇE) Hizmetleri Sunmaya Yönelik Projeler:
 - Mobil Anaokulu Projesi: Türkiye'de maddi imkanları yetersiz ailelerin 36-72 ay arasındaki çocuklarına ulaşarak, bir okul öncesi eğitim kurumuna devam edemeyen bu çocukların gelişimlerini desteklemek ve aileleri çocukların eğitimi konusunda bilinçlendirmek amacıyla düzenlenen bir projedir. Proje kapsamında valilikler, yerel yönetimler ve üniversitelerle de işbirliği

yapılmaktadır. Proje, 2007-2008 eğitim öğretim yılında, Ankara, Antalya, Aydın (Nazilli), Balıkesir, Burdur, Bursa, Denizli, Gaziantep, İstanbul, Konya, Malatya, Manisa, Bayburt ve Iğdır illerinde olmak üzere toplam 13 ilde yürütülmüştür ve toplam 1353 çocuk proje kapsamındaki hizmetlerden yararlanmıştır (http://ooegm.meb.gov.tr/14_mobil.asp).

- Yaz Okulu: Haziran 2004'ten itibaren ana okullarında yaz aylarında da hizmet sunulmasına yönelik bir projedir.

SHÇEK'e Bağlı Kurumlar:

- Kreş ve Gündüz Bakımevleri: 0-6 yaş çocuklarına yönelik bakım hizmetleri sunmaktadır. SHÇEK bu tür kreş (0-3 yaş) ve gündüz bakımevi (3-6 yaş) açma ve işletmenin yanı sıra sunduğu hizmetler karşılında ücret alan ve yatılı olmayan özel kreş ve gündüz bakımevlerine de ruhsat vermekle sorumludur. Ancak 2006 yılı itibariyle SHÇEK'e bağlı resmi kreş ve gündüz bakımevi uygulaması kaldırılmıştır (TÜİK, 2007). Ayrıca, SHÇEK yönetmeliği doğrultusunda ekonomik güçlük içinde bulunan ailelerin çocuklarına özel kreş ve gündüz bakımevlerinde en az 2 çocuk olmak üzere %5'lik bir kontenjan ayrılarak "ücretsiz bakım hizmeti" de verilmektedir. Ücretsiz bakım hizmetlerinden yararlanma koşulları ise şu şekilde belirlenmiştir: ailenin ekonomik yetersizlik içinde olması; anne-babası ölmüş olup bir yakını tarafından bakılan çocuklar; anne veya babası ölmüş olup diğer ebeveyni çalışan çocuklar; çalışmak zorunda olan ve boşanmış kişilerin çocukları; SHÇEK kadın misafirhanesinde bulunan kadınların çocukları; cezaevinde bulunan kadın mahkumların çocukları. Halihazırda SHÇEK yönetmeliğine göre düzenlenen ücretsiz bakım hizmetlerinden yararlanan 877 çocuk bulunmaktadır. (www.shcek.gov.tr)
- Çocuk yuvaları: 0-12 yaş arasında korunmaya muhtaç çocuklarla, gerektiğinde, 12 yaşını doldurmuş kız çocuklarına yatılı bakım hizmetleri sunmaktadır.

MEB ve SHÇEK'e bağlı bu kurumlar tarafından sunulan erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetlerinin yanı sıra 657 sayılı devlet memurları kanununa bağlı olarak 150 ve fazla sayıda kadın işçi çalıştıran işyerlerinde, işverence açılan erken çocukluk bakım ve eğitim kurumları bulunmaktadır. Ayrıca, 4857 sayılı iş kanununa bağlı 2552 sayılı yönetmeliğin 15. maddesi uyarınca 150'den çok kadın işçi çalıştıran özel işyerlerinin çalışanların 0-6 yaş çocuklarına yönelik kreş açması zorunluluğu bulunmaktadır. Ancak 2008 yılında geçirilen istihdam paketiyle işverenlere söz konusu hizmeti piyasadan alma seçeneği de tanınmıştır. Buna karşılık, işverenlerin bu hizmetleri sunmamak için kadın işçi tercih etmeme ya da kadın işçi sayısını 150'nin altında tutma gibi yöntemlere başvurdukları bilinmektedir.

Tablo 1: 2007-2008 Öğretim Yılı Okul Öncesi Eğitim Kurumları, Çocuk ve Öğretmen Sayıları

		Kurum Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	
MEB	ANA OKULLARI	2.426	125.427	5.482	
	Bağımsız ana okulu	1.671	100.687	3.337	
	Özel ana okulları	755	24.740	2.145	
	ANA SINIFLARI	18.906	28.611	15.082	
	Resmi ana sınıfları	18.222	513.407	13.585	
	Yaz anaokulları ve anasınıfları	-	9.557	-	
	Mobil anaokulları	-	1.353	-	
	Özel okullar bünyesindeki ana sınıfları	684	17.701	1.497	
	Diğer Kurumlar	657 Sk. 191. M.'ye göre açılan kuruluşlar	497	20.900	1.224
		SHÇEK	1.432⁴	24.957	4.113
GENEL TOPLAM		23.261	199.895	25.901	

Kaynak: MEB, 2007-2008 yılı istatistikleri. <http://www.meb.gov.tr>

⁴ MEB 2007-2008 öğretim yılı istatistiklerine göre SHÇEK'e bağlı kreş ve gündüz bakımevi sayısı 1432 görünmekle beraber, SHÇEK websitesinden alınan güncel bilgilere göre bu sayı 1537'dir.

Tüm bunlara ek olarak, çok sınırlı sayıda olmakla beraber, çeşitli belediyeler ve sivil toplum kuruluşları (STK) tarafından sunulan erken çocukluk eğitimi ve bakım hizmetlerinden bahsedilebilir. Bu bağlamda, bazı belediyeler 5393 sayılı Belediyeler Kanunu'nun 14. maddesini temel alarak kendi personellerine ve hizmet verdikleri bölgelerdeki halka yönelik düşük ücretli ya da ücretsiz çocuk bakım merkezleri da açmaktadırlar. Ancak belediyelerin bu alandaki hizmetleri erken çocukluk bakımı ve eğitimi çoğunlukla personel destek hizmeti olarak sundukları ve halka yönelik sunulan bu tür ücretsiz ya da düşük ücretli hizmetlerin yok denecek kadar az olduğu gözlemlenmiştir.

Sivil Toplum Kuruluşları tarafından sunulan erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetleri arasında Kadın Emeğini Destekleme Vakfı'nın (KEDV) "Kadın ve Çocuk Merkezleri" önemli bir örnek teşkil etse de bu tür hizmetlerin kamu ve yerel yönetimlerce aktarılacak kaynaklar olmaksızın yaygınlaştırılabilmesi oldukça güç görünmektedir⁵.

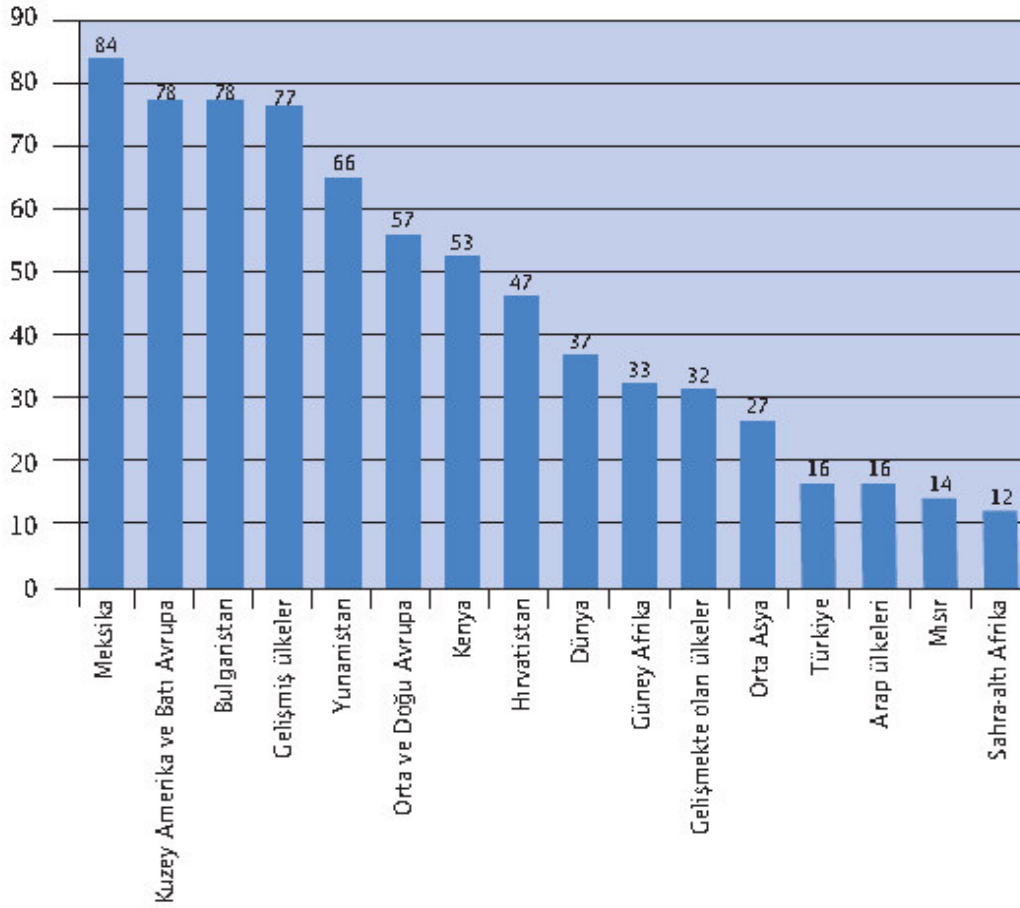
Sistemin Değerlendirilmesi

Genel bir değerlendirme yapıldığında, Türkiye'de birçok farklı kurum tarafından sunulan erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetlerinin yetersiz olduğu ve çok sınırlı sayıda çocuğun bu hizmetlere erişim sağladığı görülmektedir. Her ne kadar erken çocukluk eğitimi okullulaşma oranlarında son on yıl içinde önemli bir artış gerçekleşmiş olsa da (ERG 2008), UNESCO 2006 verilerine göre Türkiye'de yüzde16 düzeyinde olan bu oran, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkeleri (%78), gelişmiş ülkeler (%77), Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (%57) ve dünya (%37) ortalamalarının bir hayli altında kalmaktadır (AÇEV, 2007). Ayrıca unutulmamalıdır ki bu oran daha ziyade 3-6 yaş grubu çocuklara yönelik hizmetleri yansıtmaktadır. Her ne kadar SHÇEK' bağlı özel kreş ve gündüzbakımevlerinin 0-3 yaş

⁵ Yerel yönetimler ve KEDV tarafından açılan kreşler raporun 4. kısmında detaylı olarak ele alınacaktır.

çocuklara yönelik olarak hizmet verecek şekilde açılabilse de uygulamada bu yaş grubuna yönelik hizmet veren kurum sayısı oldukça sınırlıdır (<http://www.shcek.gov.tr>).

Grafik 1: Karşılaştırmalı Erken Çocukluk Eğitimi Okullulaşma Oranları (%)

Kaynak: AÇEV Ekonomik ve Toplumsal Kalkınma için Erken Çocukluk Eğitimi Raporu, 2009: 6

Erken çocukluk eğitimi okullulaşma oranlarındaki bu olumsuz tablonun bu alana ayrılan kamu kaynağının oldukça düşük olmasının bir yansıması olduğu düşünülebilir. TÜSİAD tarafından 2005 yılında yayınlanmış olan Türkiye’de Okul Öncesi Eğitim raporuna göre, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okul öncesi eğitime yönelik yapılan harcamaların MEB bütçesine

oranı yüzde 1, toplam bütçeye oranı ise binde 1 düzeyindedir ve çok yetersizdir (TÜSİAD, 2005: 98).

Türkiye’de kurum temelli hizmetlerdeki bu yetersizliklerin yanı sıra ev temelli hizmetler, çocuk yardımı, bakım masraflarının karşılanması için ebeveynlere yönelik nakit transferleri, vs. gibi mekanizmaların çok kısıtlı olması da, erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetlerine erişimi daha da sınırlı hale getirmektedir. Her ne kadar MEB son yıllarda okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması ve kalitesinin artırılması yönünde çalışmalarına hız vermiş olsa da bu çabalar ailelerin de katılımı içeren uygulamaları içermemektedir⁶ (ERG, 2008; TÜSİAD, 2005).

Ayrıca Türkiye’de, erken çocukluk eğitimi ve bakım hizmetlerine erişimde toplumsal eşitsizliklerin de oldukça belirleyici olduğu ve bu hizmetlerin dezavantajlı kesimleri kapsayacak şekilde yaygınlaştırılmadığı görülmektedir. Eğitim Reformu Girişimi’nin 2007 Eğitim İzleme Raporu’nda illere göre kişi başına gelir ve MEB okul öncesi eğitimde okullulaşma oranları üzerinden yaptığı analiz, illerin gelir düzeyleri ile erken çocukluk eğitimine erişim arasında doğrusal bir ilişki olduğunu göstermektedir. Rapora göre, erken çocukluk bakım ve eğitimi hizmetlerine en çok ihtiyaç duyan dezavantajlı çocukların yoğun olarak yaşadıkları kırsal alanlar ve göç alan bölgelerde okul öncesi okullulaşmanın yetersiz olduğu görülmektedir (ERG, 2008: 48-9).

Erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetleri açısından diğer başat kurum olan SHÇEK’e bağlı kreş ve gündüz bakımevlerinin Türkiye genelindeki dağılımı da benzer bir tablo sergilemektedir. SHÇEK’e bağlı toplam 1537 özel kreş ve gündüz bakımevinin⁷ 725’i

⁶ Bu alanda Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV), Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD) ve Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı (KEDV) gibi sivil toplum kuruluşları çeşitli çalışmalar yürütmektedirler.

⁷ SHÇEK Genel Müdürlüğü Aile ve Çocuk Hizmetleri biriminden aldığımız bilgiye göre bu kreş ve gündüz bakımevlerinden halihazırda hizmet alan çocuk sayısı 37.969 olmakla beraber bu sayı 80.599 olan kapasitenin çok altında kalmaktadır.

(yaklaşık yüzde 47'si) Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde bulunmaktadır. Ayrıca illerin Kişi Başı Gayri Safi Yurt İçi Hasılatları'nın (KBGSYİH) Türkiye ortalamasına oranlarına göre sıralanışında en alt sırada olan 20 ildeki⁸ toplam kreş ve gündüz bakımevi sayısının yalnızca 29 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetlerine erişimin Türkiye'de bölgeler arasında gözlenen dengesizliği yansıttığı söylenebilir.

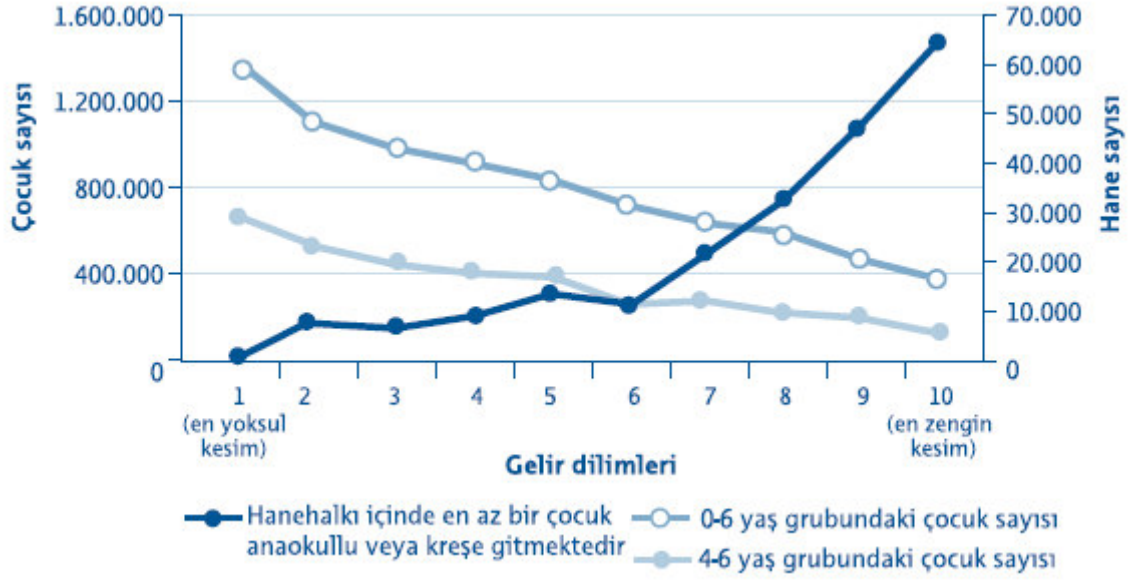
Gelir düzeyi düşük illerde, kurum temelli erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetlerindeki bu yetersizlik aslında hiç de şaşırtıcı değildir. SHÇEK'e bağlı özel kreş ve gündüz bakımevleri açısından düşünüldüğünde, bu hizmetlerin ücretli olması sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı kesimlerimizin yoğunluklu olarak yaşadığı bölgelerde bu kurumlara yönelik talebin düşük olmasına ve dolayısıyla özel teşebbüsün yeni kurumlar açma yönündeki eğiliminin sekteye uğramasına sebep olmaktadır. Ayrıca, MEB'e bağlı anaokulları ve anasınıflarının bu bölgelerde hizmet verdiği durumlarda bile velilerden en azından öğrencinin beslenmesi için maddi katkı talep edilmesi, yoksul ailelerin bu hizmetlere erişimi önünde bir engel teşkil etmektedir⁹ (ERG, 2008: 49).

Dolayısıyla, Türkiye'de erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetlerinden daha ziyade yüksek gelirli ailelerin çocuklarının yararlanabildiği söylenebilir. Eğitim Reformu Girişimi'nin Şubat 2009'da yayınladığı "Eğitimde Eşitlik" raporunda da erken çocukluk eğitimine erişim ve ailelerin gelir durumu arasındaki doğrusal ilişki ve erken çocukluk eğitiminin mevcut haliyle toplumsal eşitsizlikleri derinleştirici bir etki yaptığı net bir şekilde gösterilmektedir (Bkz. Grafik 2).

⁸ Sıralamadaki yerlerine göre bu iller: Batman, Aksaray, Adıyaman, Siirt, Yozgat, Mardin, Erzincan, Gümüşhane, Bartın, Tunceli, Erzurum, Bayburt, Kars, Iğdır, Van, Bingöl, Ardahan, Bitlis, Muş, Ağrı, Şırnak ve Hakkari'dir (TESEV, 2006: 102).

⁹ Yoksul ailelerin, maddi yetersizlikler sebebiyle beslenme çantasını hazırlayamamasının bu ailelerin çocuklarının zorunlu ilköğretime devamının sağlanması önünde dahi bir engel oluşturmaktadır (Buğra ve Keyder, 2003).

Grafik 2: Gelirle Okul Öncesi Eğitime Erişim Arasındaki İlişki

Kaynak: ERG, 2009: 22

Sonuç

Türkiye’de erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetlerinin yeterince yaygınlaştırılmaması ve sistemde yaygın olan hizmetlerin de ücretli olması, çocukların eğitim olanaklarına eşit bir şekilde erişmeleri ve kadınların yaşamlarının onları güçlendirecek şekilde dönüştürülmesi açısından olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Öncelikle, 0-6 yaş döneminin çocukların en hızlı geliştiği dönem olduğu düşünüldüğünde, bu dönemde bir çocuğun yeterli beslenmesi ve gelişimini destekleyecek bir ortamda bulunmasının ne denli önemli olduğu görülecektir (AÇEV, 2007). İçinde buldukları şartlar değerlendirildiği, gelişimi en fazla tehdit altında olan yoksul ailelerin çocuklarının erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetlerinden de en fazla yararlanacak grup olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, Türkiye’deki erken çocukluk bakım ve eğitim sisteminin yoksul kesimlerin yoğunluklu olarak yaşadığı yerleşim yerlerini yeterince kapsamaması ve

hizmetlerin bu kesimlerin de ulaşabileceği şekilde ücretsiz olarak sunulmamasının özellikle bu çocukları olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Ayrıca, çocuk bakımının büyük ölçüde kadınların sorumluluğunda olduğu düşünüldüğünde, yaygın ve ücretsiz çocuk bakımı hizmetlerinin sunulmaması özellikle yoksul kadınların cinsiyetçi işbölümü içinde yaptıkları işleri ve sosyal ve ekonomik hayata katılımlarını zorlaştırmakta, böylece yaşam seçeneklerini daraltmaktadır.

Türkiye’de erken çocukluk bakım ve eğitim sistemindeki eksikliklerin yarattığı bu sorunlar göz önünde bulundurulduğunda bu hizmetlerin özellikle dezavantajlı bölgeleri ve grupları kapsayacak şekilde düzenlenmesi ve yaygınlaştırılması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Özellikle, kentlere göç ile birlikte yaşam şartları, çalışma koşulları ve kadının statüsündeki değişimler göz önünde bulundurulduğunda, bir ilk adım olarak belediyelerin çocuk bakımı ve eğitimini yerel ortak gereksinimler bağlamında değerlendirerek, bu alanda ücretsiz hizmet sunmaları büyük önem taşımaktadır.

3. BÖLÜM

İSTANBUL ÖZELİNDE MAHALLE KREŞLERİNE ÖRNEK TEŞKİL EDEBİLECEK UYGULAMALAR

Bu bölümde İstanbul'da çeşitli kurumlardan yetkililerle yaptığımız görüşmeler sonucunda karşılaştığımız mahalle kreşlerine örnek teşkil edebilecek uygulamalara değinilmektedir. Bu bağlamda, öncelikle mahalle temelli ve dar gelirli kesimlere yönelik düşük ücretli çocuk bakım merkezleri bulunan Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı'nın (KEDV) Kadın ve Çocuk Merkezleri ele alınmakta. Daha sonra ise İstanbul'daki ilçe belediyeleriyle geçtiğimiz temaslar sonucunda bu rapordaki politika önerisine yakın uygulamaları bulunan iki belediyenin açtığı kreşlere değinilmekte. Bunlar sırasıyla, Beyoğlu Belediyesi Semt Konakları bünyesinde bulunan anaokulları ile Kadıköy Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü'ne bağlı çocukevleri.

Kadın Emegini Destekleme Vakfı (KEDV) Kadın ve Çocuk Merkezleri

KEDV, 1987 yılından bu yana kadınların inisiyatifinde ve ortak çabalarıyla, özellikle dar gelirli mahallelerde kurulan Kadın ve Çocuk Merkezleri'nde düşük ücretli erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetleri sağlamakta. KEDV'in bu çalışmaları, bu tür hizmetlerin yoksullara yönelik olarak ve yerel yönetimlerle işbirliği içinde nasıl sunulabileceğine bir örnek teşkil etmesi açısından oldukça önemli.

Halihazırda KEDV bünyesinde farklı yerleşim yerlerinde işlev gören 22 adet çocuk yuvası bulunuyor. Özellikle 3-6 yaş arası çocuklara tam gün ya da yarı zamanlı günlük bakım hizmetleri veren bu yuvalarda yılda yaklaşık 1000 çocuk bakım ve eğitim hizmeti alıyor. Ayrıca bu yuvalarda bulunan oyun odalarından 0-3 yaş arası çocuklar da anneleri gözetiminde yararlanabiliyor. Söz konusu yuvaların sürekliliği KEDV'in teknik desteği, aileler, mahalle

halkı ve yerel yönetimlerin katkıları ve yuvaların bağlı olduğu Kadın ve Çocuk Merkezleri'ne üye kadınların yürüttüğü gelir getirici faaliyetler ile sağlanıyor. Bunların yanı sıra bazı Merkezler çeşitli projeler üreterek Avrupa Birliği fonlarından da yararlanabiliyor.

Başta belirtildiği üzere KEDV tarafından kurulan bu yuvaların en ayırt edici özelliği düşük ücretli olmaları. Aileler tarafından verilecek ücretler, maliyetler ve ailenin gelir durumu göz önünde bulundurularak belirleniyor ve kimi ailelerden hiç ücret alınmadığı da oluyor. Buna karşılık, yuvalarda çocuklara bakım ve eğitim hizmetlerinin yanı sıra öğle yemeği de veriliyor. Özellikle yoksul kesimde, çocuklar için günde hiç değilse bir öğün yemek yiyebilmenin ve kadınlar için sosyal ve ekonomik hayata katılım önünde ciddi bir engel oluşturabilen çocuk bakımı sorumluluklarını bir süreliğine de olsa devredebilmenin ne denli hayati olabildiği düşünüldüğünde, bu tür yuvaların dar gelirli kişilerin hayatında oynadığı rolün önemi anlaşılabilir.

KEDV'den yetkililer ile yaptığımız görüşmeler sonucunda, ailenin gelir durumunun, dolayısıyla ödeyeceği ücretin belirlenmesinde daha ziyade velilerin beyanlarının ve merkez yetkililerinin kişisel kanaatlerinin etkili olduğunu gözlemledik. merkez ve yuva yöneticileri kendileri de yuvanın bulunduğu mahallede yaşadıkları için çocuğunu yuvaya getiren velileri çoğunlukla tanıdıklarını ve onların ekonomik durumlarıyla ilgili kolayca bilgi edinebildiklerini ve ücretlerin belirlenmesinde karşılıklı güven ilişkisinin önemli rol oynadığını belirttiler. Ayrıca, çocuklarına ücretsiz hizmet sunulan velilerin bir kısmı gönüllülük esasına dayanarak yuvalarda temizlik, yemek yapımı gibi çeşitli hizmetlerde çalışabiliyor.

KEDV yuvalarının diğer bir ayırt edici özelliği ise velilerin temsilcilerinden oluşan bir yönetim kurulu tarafından idare edilmeleri, dolayısıyla velilerin yönetime ve eğitim süreçlerine katılımına açık olmaları. Yuvalara ilişkin kararlar on beş günde bir düzenlenen

toplantılarda alınıyor ve ayda bir düzenlenen veli toplantılarında da ailelere sorunlar ve kararlar aktarılıyor. Katılıma açık yönetim ve eğitim anlayışı, bir yandan bakım ve eğitim programlarının ailelerin ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda daha esnek bir biçimde şekillendirilebilmesini sağlarken, diğer yandan da kadınların bu hizmetler üzerinden ev dışında bir araya gelerek örgütlenmelerine ve aile ve dış dünyayla olan ilişkilerini dönüştürmelerine olanak sağlanabiliyor. Ayrıca Kadın ve Çocuk Merkezleri bünyesinde çocuklara sunulan hizmetlerin yanı sıra ailelere yönelik eğitim faaliyetlerinin de bulunması ve yuvaların mali sürekliliğinin sağlanabilmesi için kadınlarca kermes gibi ortak gelir getirici faaliyetler yürütülmesi mahalle ruhunu da yükseltici bir etki yaratıyor.

KEDV yuvalarının sundukları hizmetler, işleyişleri, yönetim yapıları ve sürdürülebilirliklerinin nasıl sağlandığı konusunda daha net bir fikir vermesi açısından İstanbul Kağıthane Belediyesi'ne bağlı Nurtepe Mahallesi'ndeki Kadın ve Çocuk Merkezi'ndeki görüşmelerimizden edindiğimiz bilgileri burada paylaşmak istiyoruz.

Nurtepe İlkadım Kadın, Çevre, Kültür ve İşletme Kooperatifi Bünyesindeki Çocuk Yuvası

Bu yuvanın kurulması fikri Nurtepe'de çocuk bakan 5-6 kadın tarafından ortaya atılmış. Hem kendi çocuk bakım ihtiyaçları hem de Nurtepe'de böylesi bir hizmetin eksikliğinden hareketle bu kadınlar KEDV ile bağlantıya geçmişler ve 2004 yılında kooperatifi kurmuşlar. Muhtarla ve belediye ile bağlantıya geçerek kullanılmaz durumda olan bir belediye binasını Kadın ve Çocuk Merkezi haline getirmişler. Merkez ilk açıldığı yıl yalnızca bir çocuğa bu hizmeti verirken sonraki 2-3 yıl içinde bu sayı 20 çocuğa ulaşmış.

Şu anda Nurtepe mahallesinde yaşayan kadınlar bu kooperatife üye olarak merkez tarafından sunulan çocuk bakım hizmetlerinden mali durumlarına göre belirlenen düşük ücretler karşılığında yararlanabiliyor. Merkez tarafından belirlenen standart hizmet bedeli 200

TL olmakla beraber halihazırda bakım hizmeti alan 16 çocuğun altısı ücretsiz ve diğerleri de 50 ila 150 TL arasında değişen ücretler karşılığında bakılıyor. Ücretsiz bakılan çocukların anneleri ise merkezde gönüllü olarak çalışıyorlar. Tam gün sunulan çocuk bakım hizmetlerinin yanı sıra, mahalleli kadınlar 1-2 TL kadar bir ücret karşılığında belirli saatlerde çocuklarını merkezin oyun odasına da bırakabiliyorlar.

Merkezin bulunduğu binanın belediyeye bağlı olmasından dolayı kira, elektrik ve su giderleri bulunmuyor. Buna karşılık merkez, bir öğretmen ve bir yardımcı elemana ödenen maaşlar, yemek ve kırtasiye masraflarından oluşan aylık yaklaşık 2.500 TL'lik işletme maliyetini bile karşılamakta zorluk çekiyor. Bu tür mali zorlukların yaşandığı durumlarda velilerden daha fazla ücret talep etmek yerine merkezdeki kadınların dayanışma içinde kermes, mantı günü gibi gelir getirici faaliyetler düzenlemesiyle maliyetler karşılanmaya çalışılıyor. Ancak merkez yetkilileri bu maddi sıkıntılar sebebiyle talebi karşılayacak ölçüde ücretsiz bakım hizmeti sunamadıklarından bahsettiler. Bu sebeple kendilerini ücretsiz hizmet sunacakları çocuklar konusunda seçici olmak durumunda hissediyorlar. Yine de çeşitli sebeplerle zor durumda kalmış ve bakım ihtiyacı olan ailelerin çocuklarına kapasitelerini zorlayarak da olsa hizmet vermeye çalıştıklarını belirtiyorlar. Örneğin eşi öldüğü için çalışmak zorunda kalan ve küçük çocuğuna bakacak başka kimse olmadığı için ortaokula giden kızını okuldan almayı düşünen bir kadının çocuğunu ücretsiz olarak yuvaya kabul etmişler. Benzer şekilde parçalanmış aile çocuklarına da öncelik verdiklerini söylüyorlar.

Merkezde çocuklara sunulan eğitim programının içeriğinden, yuvanın çalışma saatlerine ve tatil günlerine, öğle yemeği menüsüne kadar tüm karar süreçlerine velilerin katılımı sağlanmaya çalışılıyor. Merkezin yönetim kurulunda ve yuvanın yönetiminde de çocuklarına burada bakım hizmeti sağlanan kadınlar yer alıyor. Ayrıca, yönetime katılmayan velilerin de bakım hizmetleri sırasında imkanları doğrultusunda çocuklarıyla zaman geçirmesi

özendiriliyor. Böylece hem aile-çocuk arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi hem de kadınlar arasında bir dayanışma ortamının yaratılması hedefleniyor.

Beyoğlu Belediyesi Semt Konakları Anaokulları

Beyoğlu Belediyesi Semt Konakları kapsamında beş adet anaokulu yer alıyor.¹⁰ Ayrıca Sefa Meydanı'nda hizmete girecek olan yeni semt konağının içinde bir anaokulu daha yapılmakta. Belediye yetkililerince, 2005 yılından itibaren hizmet veren bu merkezlerin 5393 sayılı yasaya tabi Yerel Yönetimler yetkisine dayanarak hizmet verdiği belirtiliyor.

Anaokullarında 14 ile 28 arasında çocuğa hizmet veriliyor. Kreşlerden sorumlu belediye yetkilileri merkezlerin buldukları semtlerden kendilerine gelen talebe genellikle cevap verilebildiğini, ancak başvuru fazlalığı olduğu durumlarda çocuklara kayıt sırasına göre öncelik verildiğini belirtiyor. Hafta içi hergün açık olan anaokullarının dördünde sadece yarı zamanlı (8:30-12:30 arası ve 13:00-17:00 arası) hizmet verilmekte, birinde ise hem tam zamanlı (8:30-17:00) hem de yarı zamanlı hizmet verilmekte. Bunun haricinde okul saatlerine göre ayarlanmış ayrı bir hizmet biçimi bulunmuyor. Tam zamanlı kreş, belediye çalışanları için ücretsiz olup, bunlar haricindeki yararlanıcılar için tam zamanlı hizmete yönelik aylık ücret 275 TL, yarı zamanlı için ise 50 TL. Tam zamanlı hizmetlerde 3-6 yaş grubu için, yarı zamanlı olanlarda ise 4-6 yaş grubu için hizmet veriliyor. Tam zamanlı verilen hizmette çocuklara sabah kahvaltısı, öğle yemeği ve ikindi kahvaltısı veriliyor. Yarı zamanlılarda ise yemek hizmeti bulunmuyor; ancak çocuklardan hazırlanan beslenme listesine göre beslenme çantalarıyla kreşe gelmesi isteniyor. Öte yandan, çocukların kreşlere ulaşımını sağlamaya yönelik bir servis hizmeti bulunmuyor.

¹⁰ Tophane Anaokulu, Kadımeşmet Anaokulu, Örnektepe Anaokulu, Bademlik Anaokulu, Aynalıkavak Anaokulu. Keçecipiri mahallesinde yer alan Aynalıkavak Anaokulu haricinde diğer anaokulları aynı isimdeki mahallelerde yer alıyor.

Anaokullarında personel, 2 asil öğretmen ile 1 temizlik görevlisinden oluşuyor. Öğretmenlerin üniversitelerin Okul Öncesi Öğretmenliği, Anaokulu Öğretmenliği, Çocuk Gelişimi ve Okul Öncesi Eğitim Öğretmenliği, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Öğretmenliği Bölümü lisans ve/veya ön lisans mezunu ve/veya Kız Meslek Liseleri'nin Çocuk Gelişimi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi ile Çocuk Gelişimi ve Bakımı bölümlerinin herhangi birinden mezun olmaları şartı aranıyor. Çocuklara verilen eğitim ve bakım hizmeti konusunda MEB'in mevcut müfredat programı takip ediliyor.

Çoğunluğu orta ve alt gelir grubu vatandaşlardan oluştuğu belirtilen velilerin eğitim ve karar alma süreçlerinde arzu ettikleri takdirde, müfredat kapsamında yer aldığı ifade ediliyor. Bunu sağlamak amacıyla her dönem en az 2 defa olmak üzere eğitim yılı içerisinde toplam 4 veya daha fazla toplantı yapılıyor. Ayrıca her sınıf için velilerin arasından yine velilerin seçimiyle 1 asil, 1 yardımcı olmak üzere 2 tane "sınıf annesi" seçiliyor. Sınıf annelerinin yapılan etkinlik ve çalışmalar hakkında veliler ve öğretmenler arasında hem bir köprü görevi görmesi hem de görüşleriyle kreş yöneticilerine destek olması amaçlanıyor.

Kadıköy Belediyesi Merdiven Çocuk Evi

Kadıköy Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü'ne bağlı bir adet çocuk evi ile altı adet çocuk bakım merkezi bulunuyor.¹¹ Çocuk bakım merkezleri belediyenin Kadıköy'deki çeşitli merkezlerinde bulunan Mesleki Eğitim birimlerinde kurslara katılan dar gelirli kimselerin (kadın veya erkek) eğitim aldıkları süre sırasında çocuklarını geçici olarak bırakabilecekleri bir hizmet sunuyor. Ataşehir'de yer alan Merdiven Çocuk Evi ise belediye sınırları içinde

¹¹ Ayrıca Kadıköy Belediyesi Sağlık İşleri Müdürlüğü'ne bağlı ücretli beş "çocuk yuvası" bulunuyor: Bahriye üçok Çocuk Yuvası, Dursun Demirli Çocuk Yuvası, Hasan Ali Yücel Çocuk Yuvası, İsmail Hakkı Tonguç Çocuk Yuvası ve Mevhibe İnönü Çocuk Yuvası. Yuva ücreti olarak, personel çocukları için resmi gazete yayımlanan aylık ücretin taban fiyatı alınmaktadır. Diğer vatandaşlar için ücret tarifesi Belediye Meclisi tarafından belirlenmekte ve her yıl eylül ayında yeniden düzenlenmektedir. Ücret tarifesi, velilerin memur olmaları veya özel bir şart taşımaları ve bu durumu belgelendirmeleri halinde indirimden faydalanabildikleri belirtiliyor.

ikamet eden, düşük ücretle çalışan kadınların çocuklarını tam zamanlı olarak bırakabilecekleri bir bakım merkezi şeklinde işlev görüyor.

Merdiven Çocuk Evi, 2006 yılı başında Kadıköy Belediyesi tarafından bir proje kapsamında Avrupa Birliği'nin finansal desteği ile kurulmuş. Söz konusu projenin maddi destek sunduğu ilk sene boyunca kreş masrafları sorunsuz karşılanabilmişken, sonraki süreçte mali sorunlarla karşılaşmış, bu ise verilen hizmetlerin kapsam ve kalitesinde azalmaya yol açmış. Kreş ücretsiz hizmet verdiği için bina kirası, elektrik, su ve personel maaşı gibi masraflar hali hazırda belediye tarafından karşılanıyor. Ancak kreşe ayrılmış belirli bir bütçe söz konusu değil; masraflar fatura ibrazı ile karşılanıyor.

Çocuk Evi, genellikle semtte oturan değil de, kenar mahallelerde (Fikirtepe, Kayışdağı, Emek mahallesi gibi) oturup semtte ev işleri gibi işlerde çalışan düşük gelirli kadınların çocuklarına hizmet veriyor. Kreş yetkilileri talebin kapasiteden her zaman daha yüksek olduğunu belirtiyor. Bu nedenle, ailelere gelir durumlarına göre öncelik tanınmıyor. Bunu tespit etmek için ise belirli kriterlere ve yöntemlere başvuruluyor: kirada oturulması ve düşük bir gelire sahip olmak hizmete uygunluk için birer gösterge olarak ele alınıyor. Ayrıca sigortasız çalışılması durumunda işverenlere ulaşılarak maaş tespiti gerçekleştiriliyor ve “ev ziyaretleri” ile yapılan gözlemler sonucunda edinilen kanaatler verilen kararda rol oynuyor. Kreşten yararlanan aileler, hizmetten çoğunlukla Çocuk Evi'nin broşürleri ya da belediyenin aynı binada yer alan Aile Danışma Merkezi'ne yaptıkları ziyaretler sonucunda haberdar oluyor. Söz konusu merkeze gelen diğer ebeveynler de 3-6 yaş arası çocuklarını geçici olarak kreşe bırakabiliyor.

Çocuk Evi'nde an itibarıyla 33 çocuk hizmet alıyor. Bu çocuklara, 3-4, 4-5 ve 5-6 yaş grubuna yönelik 3 ayrı sınıfta hizmet veriliyor. Bu doğrultuda, Çocuk Evi'ne 3 yaşında başlayıp şu an 3. sınıfta yer alan çocuklar bulunmakta. Gün içinde 8:30-17:00 saatleri arasında

hizmet veren kreş, sömestr ve yaz tatillerinde de açık bulunuyor. Dolayısıyla çocuklarını bırakan ailelerin, verilen hizmetin nispeten daha uzun ve düzenli olması nedeniyle Çocuk Evi'ni anasınıflarına tercih ettiği belirtiliyor. Çocukların kreşe ulaşımını sağlamak amacıyla hizmet servisi de bulunuyor. Ancak AB fonundan faydalanılan ilk sene bu hizmet ücretsizken bugün aylık 80 ile 100 TL arasında bir ücret karşılığında sağlanıyor. Bunların yanı sıra, öğlen yemekleri belediyenin aş evinden sağlanıyor. Yemek için gerekli malzemeleri aş evi ile kreş birlikte hazırlıyor. Kreşten yararlanan bazı ailelerin kreşe kendilerine verilebilecek yemekleri olup olmadığını sorması söz konusu ailelerin içinde buldukları yoksulluk durumuna ilişkin bir fikir vermekle birlikte, bu ve benzeri bakım hizmetlerinin çocuk yoksulluğu ile mücadelede ne kadar önemli bir rol oynayabileceğini de gösteriyor.

Kreşteki çocuklara, anaokullarına yönelik hazır eğitim programlarından yararlanarak hizmet veriliyor. Bu çerçevede folklor, tiyatro gibi faaliyetlere de yer veren program sonunda çocuklara MEB onaylı bir diploma veriliyor. Ayrıca belirli aralıklarla veli toplantıları gerçekleştiriliyor. Toplantı zamanı belirlenirken velilerin uygunlukları dikkate alınıyor.

Kreşte üç eğitimci bulunuyor. Eğitimci daha önceden Halk Eğitim Merkezi uzmanlarından sağlanırken, artık belediye tarafından belirli sertifikalara sahip kişiler arasından istihdam ediliyor. AB fonundan faydalanılan ilk sene kreşte ayrıca kadrolu bir psikolog bulunurken, bu hizmet artık sadece haftada bir kere olmak üzere bir psikolog tarafından kreşe yapılan ziyaret ile sağlanıyor. Bunun yanı sıra sağlık ocakları ile işbirliği içinde çocukların düzenli olarak ücretsiz sağlık taramasından geçmesi sağlanıyor.

SONUÇ

Bu raporun işaret ettiği ilk tespitleri özetlememiz gerekirse:

Mahalle kreşlerinin merkezi bütçeden desteklenmesi çok önemli bir husus olarak karşımıza çıkmakta. Hem uluslararası politikalar ve uygulamalara dair literatür taraması hem de İstanbul özelinde değindiğimiz örnek uygulamalar, merkezi bütçeden sağlanacak süreli desteğin gerekliliğine işaret eder nitelikte.

Aksi takdirde, proje bazlı hizmetlerin devamlılığının sağlanması oldukça zor ve kırılgan görünmekte. Üçüncü bölümde İstanbul özelindeki örneklerle aktardığımız gibi, proje bazlı başlayan uygulamalar ile ilk aşamada daha kapsamlı hizmetler sunulabilirken, fonların devamlılığının sağlanamaması ile hizmetlerin kapsamı daralmakta: Ücretsiz bakım hizmetlerinin ücretlendirilmeye başlanması ya da hizmetlerden ücretsiz yararlanacak çocuk sayısının sınırlandırılması ve ihtiyaç tespitine gidilmesi, ücretsiz başlayan servis hizmetinin ücretlendirilmeye başlanması, tam zamanlı çalışan personelin (örneğin psikolog) sadece bir gün istihdam edilebilmesi gibi sorunlar karşımıza çıkmakta.

Bir problem olarak ele alınabilecek başka bir durum ise bakım hizmeti için ailesi ücret ödeyemeyen çocuklar adına, annelerin merkeze temizlik ya da yemek yaparak katkıda bulunması. Bu durum, bir anlamda mahalle içi ya da kadınlar arası dayanışmayı artırma potansiyeli taşısa da, öte yandan kadınlardan beklenen bakım sorumluluğunun ev dışında da pekiştirilmesine yol açabilir. Bu durumda, ilk etapta, kadınlardan ve kız çocuklarından beklenen bakım hizmetlerinin, kamusal bir sorumluluk olarak ele alınması yönünde önerilen mahalle kreşleri uygulaması, gerekli finansman ve personel desteği sağlanmadığı takdirde, kadınların bakım adına yine daha çok zaman ve emek harcamalarına sebep olabilir.

Ortaya çıkabilecek başka potansiyel bir problem ise yerel yönetimlerce açılacak mahalle kreşlerinin finansmanının yalnızca yerel kaynaklara bırakılması ile ilgilidir. Birinci

bölümde farklı ülke uygulamaları üzerine literatür değerlendirmesinde belirttiğimiz gibi, çocuk bakım ve eğitim hizmetlerinin finansmanının sadece yerel kaynaklara devredildiği durumlarda bölgeler arasında erişim ve kalite farkları da artmaktadır. Oysa ikinci bölümde tartıştığımız gibi Türkiye’de mevcut durumda erken çocukluk eğitimi hizmetlerinde bölgeler arası ciddi eşitsizlikler söz konusudur. Mahalle kreşlerinin finansmanının sadece yerel kaynaklara bırakılması mevcut eşitsizliklerin daha da derinleştirilmesi tehlikesini taşımaktadır. Bu yüzden, mahalle kreşlerinin finansmanı ile ilgili merkezi otoritenin sorumluluk alması kaçınılmaz görünmektedir.

Ayrıca, merkezi otoritenin sorumluluğun sadece finansman ile sınırlı kalmaması gerektiği görüşündeyiz: Erken çocukluk hizmetlerine yönelik politikaların ulusal düzeyde geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, mahalle kreşleri gibi yerelde verilecek hizmetlerin asgari standart ve kriterlerinin belirlenmesi ve denetim mekanizmalarının oluşturulmasında yine merkezi otoritenin sorumluluk alması gerekmektedir.

Ancak çocuk bakım hizmetlerinin, mahalle ölçeğinde örgütlenmesinin en önemli potansiyel getirilerden biri de hizmetlerin içeriğinin belirlenmesi, yönetimi ve denetlenmesi konusunda, hizmetten yararlanacak kişilerin katılımının sağlanması ve hizmetin yerel ihtiyaçlar doğrultusunda şekillendirilebilmesidir. Dolayısı ile mahalle kreşlerinin örgütlenmesi ve işleyişinde, yerel katılım ve denetim mekanizmalarının mutlaka oluşturulması gerektiğini de düşünüyoruz.

Ayrıca belirtmemiz gerekir ki yerel yönetimlerin mahalle kreşleri ile sorumluluk almasının gerekliliğini dile getirirken, amacımız, bakım konusundaki toplumsal sorumluluğu paylaşması gereken diğer kurum ve aktörlerin (işverenlerin ya da SHÇEK, MEB gibi devlet kurumlarının) bu konudaki yükümlülüklerini dışlamak ya da çocuk bakımı politikalarında

kurumsal bakım dışında farklı mekanizmaların (doğum/ebeveyn izinleri, çocuk yardımları gibi) önemini yadsımak değil.

Tüm bu ilk tespitler ve bir anlamda uyarı noktalarını ortaya koyduktan sonra, mahalle kreşleri aracılığı ile çocuk bakımı (ve ilintili olarak eğitim) hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının önemini tekrar vurgulamak istiyoruz.

Bu raporun başında da belirttiğimiz gibi, Türkiye’de çocuk bakım ve erken dönem eğitim hizmetleri son derece yetersizdir: Kamu kurumlarının sayısı az, özel sektör tarafından sağlanan hizmetler, nüfusun çoğunluğunun satın alamayacağı kadar pahalıdır ve hizmetlere erişim açısından bölgeler arası ciddi eşitsizlikler söz konusudur.

Türkiye’de toplumsal cinsiyet temelli şekillenen iş bölümü çerçevesinde, bakım sorumluluğunun en çok kadınlar ve kız çocukları tarafından üstlenildiği düşünüldüğünde, mahalle kreşleri, kadınlar ve kız çocukları üzerindeki bakım yükünün kısmen de olsa azaltılması yönünde bir katkı sağlayacaktır. Bu şekilde kadınların kendi adlarına ve farklı şekillerde değerlendirebilecekleri daha çok zamanları olabilecektir. Örneğin, çalışma yaşamına ya da siyasete katılmak isteyen kadınlar açısından mahalle kreşlerinde çocukların bakımının sağlanması teşvik edici, kolaylaştırıcı bir unsur oluşturabilecektir. Aynı şekilde, mahalle kreşleri, küçük kardeşlerinin bakımını üstlenmesi beklenen kız çocuklarının örgün eğitime katılımını kesintiye uğratabilecek engellerden birini kısmen ortadan kaldıracaktır. Aynı zamanda, İstanbul özelinde tartıştığımız örneklerde görüldüğü gibi, mahalle kreşleri, kadınlara bir sosyalleşme ortamı sunarak, kadınların gündelik hayatlarında karşılaştıkları sorunlara ortak çözümler üretebilmeleri ve taleplerini dillendirebilmeleri konusunda aracı olabilir.

Mahalle kreşi uygulamalarının sağlayabileceği bir diğer önemli fayda ise çocuk yoksulluğuyla mücadele alanında görülmektedir. İstanbul özelinde tartıştığımız örneklerde

görüldüğü gibi, kreşler çocukların gün boyunca barınabilecekleri sıcak bir ortam ile düzenli beslenmelerini destekleyebilecek yemek hizmetleri sunabilmektedir. Dolayısıyla çocuk gelişimi açısından temel nitelikte sayılan bu ihtiyaçları karşılayamayan ailelere destek olması açısından mahalle kreşleri önemli bir katkı sağlayabilir.

Ve son olarak belirtmemiz gerekir ki Türkiye’de çocuk bakım ve daha genel anlamda erken çocukluk eğitimi hizmetlerine erişimin, ekonomik, sosyal ve bölgeler arası eşitsizlikler ile derin bağı göz önüne alındığında, mahalleler bazında *ücretsiz* kreşlerin yaygınlaştırılması ve sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı bölgelere öncelik verilmesi, halihazırda bu hizmetlere erişimi olmayan kesimlerin hizmete erişimini kolaylaştıracak ve böylelikle çocuk hizmetleri konusunda toplumsal eşitliğin sağlanması açısından sınırlı ama önemli bir katkı sağlayacaktır.

Tüm bu nedenlerin, mahalle kreşleri aracılığı ile çocuk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması için haklı bir gerekçe oluşturduğunu düşünüyoruz. Ve Türkiye’de Mart 2009 seçimleri ile yeni bir yerel yönetimler dönemine doğru ilerlerken, mahalle kreşleri oluşturulması yönündeki bu talebin yerel yönetimlerce ve ilgili tüm taraflarca dikkate alınmasını diliyoruz.

KAYNAKÇA

- AÇEV (2007). *Ekonomik ve Toplumsal Kalkınma İçin Erken Çocukluk Eğitimi: Önemi, Yararları ve Yaygınlaşma Önerileri*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı.
- Alkan, A. (2006). *Belediye Kadınlara da Hizmet Eder*. Ka-Der: Ankara.
- Bergman, Solveig (2004). "Collective Organizing and Claim Making on Child Care in Norden: Blurring the Boundaries between the Inside and the Outside," *Social Politics*, 11 (2), 217-46.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2003). *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi*. Ankara: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı.
- DPT Müsteşarlığı (2001). *Toplumda Kadın: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT.
- EC (European Commission)(2008). *Biennial Report on Social Services of General Interest*. http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/spsi_gpa/commnatsecdoctrav_en.pdf
- Ecevit, Y. (2008). *İşgücüne Katılım ve İstihdam: Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*. Tüsiad Yayın No: 2008-07/468 ve Kagider Yayın No-001.
- ERG (2008). *Eğitim İzleme Raporu 2007*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- ERG (2009). *Eğitimde Eşitlik: Politika Analizi ve Öneriler*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- EU (2008). *Memo/08/592*, (3 October). <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/08/592&format=PDF&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>
- Milli Eğitim Bakanlığı Websitesi. <http://www.meb.gov.tr>
- Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Genel Müdürlüğü Websitesi. http://ooegm.meb.gov.tr/14_mobil.asp
- OECD (2006). *Starting Strong II: Early Childhood Education and Care*. <http://www.oecd.org/dataoecd/14/32/37425999.pdf>
- OECD (2007a). *Babies and Bosses: Reconciling Work and Family Life*. http://www.oecd.org/document/45/0,3343,en_2649_34819_39651501_1_1_1_1,00.html
- OECD (2007b). *Factbook 2007: Economic, Environmental and Social Statistics*. <http://new.sourceoecd.org/factbook>
- Özbay, Ferhunde (1994). "Women's Labour in Rural and Urban Settings," *Boğaziçi Journal: Review of Social, Economic and Administrative Studies*, 8 (1-2).

- Pfau-Effinger, Birgit, 2005. "Welfare State Policies and the Development of Care Arrangements," *European Societies*, 7 (2): 321-47.
- Sen, Amartya (1992). *Inequality Reexamined*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Websitesi. <http://www.shcek.gov.tr>
- Sure Start (2007). *National Evaluation of the Neighbourhood Nurseries Initiative: Integrated Report*. <http://www.surestart.gov.uk/doc/P0002385.pdf>
- TESEV (2006). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı.
- Tokman, L. Y. ve Kendirci, S. (2006). *Yerel Yönetimlere İlişkin Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Kadınlara Yer Açmak*. Ka-Der: Ankara.
- TÜİK (2007). *Türkiye İstatistik Yıllığı 2007*. <http://www.tuik.gov.tr/yillik/yillik.pdf>.
- TÜSİAD (2005). *Doğru Başlangıç: Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim*. İstanbul: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği.
- Wincott, Daniel (2006). "Paradoxes of New Labour Social Policy: Toward Universal Child Care in Europe's "Most Liberal" Welfare Regime?" *Social Politics*, 13 (2), 286-312.